

INFORMATOR

Losy żołnierzy polskich formacji granicznych w II wojnie światowej

CENTRALNY
PROJEKT
BADAWCZY
IPN
II WOJNA ŚWIATOWA
I OKUPACJE
ZIEM POLSKICH
1939-1944/45

Geprüft
Offlag II E
19

WOLDENBERG
19 IX
1942

Offen 20 II C
Geprüft

Wstęp i opracowanie
dr Ksawery Jasiak

Redakcja
Joanna Pietruszewska

Projekt i opracowanie graficzne
Grafis Marek Krajewski

Patronat honorowy:

Organizatorzy:

INSTYTUT PAMIĘCI
NARODOWEJ
Delegatura w Opolu

Ośrodek Kultury
w Górze Kalwarii

Gmina
Góra Kalwaria

Program konferencji

Losy żołnierzy polskich formacji granicznych w II wojnie światowej

pod patronatem honorowym
Komendanta Głównego Straży Granicznej
gen. dyw. SG Tomasza Pragi

Góra Kalwaria | 21.09.2023

21 września 2023 r. podczas konferencji naukowej w Ośrodku Kultury w Górze Kalwarii przedstawimy losy żołnierzy polskich formacji granicznych na zachodnich i wschodnich rubieżach II Rzeczypospolitej. We wrześniu 1939 r. jako jedni z pierwszych korpusów Wojska Polskiego stoczyli zacięty bój z agresorami niemieckim i sowieckim. Wielu żołnierzy Straży Granicznej i Korpusu Ochrony Pogranicza poległo w pierwszych godzinach walk z przeważającymi niemieckimi siłami Wehrmachtu (1 IX 1939) i Armii Czerwonej (17 IX 1939). Podzielili oni los rozbitej i zdziesiątkowanej polskiej regularnej armii. Znaczna część trafiła do niemieckiej niewoli i została uwięziona w stalagach i oflagach na terenie III Rzeszy. Żołnierze formacji granicznych, których jednostki podczas odwrotu dotarły na tereny zajęte przez Sowieców, zostali rozbrojeni i trafili do więzień oraz obozów NKWD. Niektórzy już w kwietniu 1940 r. stali się ofiarami sowieckiej zbrodni wojennej w lesie katyńskim. Ocaleni z Gułagu już jesienią 1941 r. (tuż po zwolnieniu z łagrów) zostali zmobilizowani do nowo sformowanej Armii Polskiej w ZSRS, by przejść szlak bojowy w ramach 2. Korpusu Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie pod dowództwem gen. Władysława Andersa. Natomiast ci, którzy pozostali w okupowanej Polsce podjęli czynny opór w ramach konspiracyjnych sił zbrojnych Polskiego Państwa Podziemnego (byli m.in. wśród oddziałów partyzanckich podziemia niepodległościowego, powstańców warszawskich oraz cichociemnych).

Weterani polskich formacji granicznych, którzy przeżyli II wojnę światową, a zdecydowali się powrócić po 1945 r. z Wielkiej Brytanii do Polski, byli często skazywani na infamię i represje komunistyczne. Dotyczyło to głównie współpracowników polskiego wywiadu wojskowego tzw. dwójki oraz byłych oficerów AK. Dopiero po 1990 r. odnaleźli należne sobie miejsce na kartach historii, po czym przywrócono właściwy wymiar pamięci i godności ich *dramatis personae*.

Konferencja naukowa „Losy żołnierzy polskich formacji granicznych w II wojnie światowej” została zorganizowana w ramach Centralnego Projektu Badawczego Instytutu Pamięci Narodowej „II wojna światowa i okupacje ziem polskich 1939–1944/45”, którego koordynatorem jest dr Konrad Graczyk, zastępca dyrektora Biura Badań Historycznych IPN.

Generał Walerian Czuma – losy ostatniego Komendanta Straży Granicznej II RP

Celem artykułu jest ukazanie sylwetki ostatniego komendanta Straży Granicznej II RP gen. bryg. Waleriana Czumy, oficera, który został wychowany w tradycji niepodległościowej. Opracowanie podzielono na dwie główne części ukazujące jego biografię. W pierwszej przedstawiono szlak bojowy podczas służby w Legionach Polskich, jego czynny udział w walkach, które prowadziła II Brygada Legionów, oraz organizacji i dowodzeniu oddziałów polskich na Syberii do stycznia 1920 r. Drugą część poświęcono roli generała, jaką odegrał w czasie kampanii wrześniowej 1939 r., a zwłaszcza podczas obrony Warszawy przed najeźdźcą hitlerowskim. W tej części autor charakteryzuje sylwetkę generała jako skutecznego dowódcy wojskowego, któremu przypadło bardzo trudne zadanie, szczególnie że dowodzenie Strażą Graniczną nie przygotowało go odpowiednio do rozeznania i rozwiązywania problemów dowodzenia garnizonem warszawskim. Niestety rolę „bohaterskiego obrońcy stolicy” uzurpował sobie po wojnie i w okresie PRL (wbrew faktom) ktoś inny, w czym sekundowała mu propaganda komunistyczna.

Mariusz URBAN

kpt. SG dr nauk społecznych, nauki o bezpieczeństwie. Oficer Nadwiślańskiego Oddziału Straży Granicznej, Placówki SG w Bydgoszczy. Autor prac naukowych i popularnonaukowych z zakresu roli Straży Granicznej w zapewnieniu bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej.

Polegli na straży granic. 1 września 1939 r. na przykładzie kadry Wielkopolskiego Inspektoratu Okręgowego Straży Granicznej z Placówki „Prosna”

Prosna to niewielka miejscowość znajdująca się obecnie w gminie Praszka, w województwie opolskim. W 1939 r. był to region przygraniczny – należał administracyjnie do powiatu wieluńskiego w województwie łódzkim. Ustalenia traktatu wersalskiego (1919) sprawiły, że część granicy ówczesnego państwa polskiego przebiegała w niedalekiej odległości od placówek I linii Straży Granicznej podległych Komisariatowi „Rudniki”, IG „Wieluń”, Wielkopolskiego Inspektoratu Okręgowego w Poznaniu (1928–1939). Placówka „Prosna” była jedną z wielu (na zachód wysuniętych i operujących) jednostek strzegących nienaruszalności granic II Rzeczypospolitej. Żołnierze SG z ww. placówki byli jednymi z pierwszych ofiar agresji III Rzeszy 1 września 1939 r. na zachodnim odcinku granicy polsko-niemieckiej. Autor podjął próbę zrekonstruowania przebiegu tragicznego wydarzenia w pierwszych godzinach wybuchu II wojny światowej oraz losów poszczególnych strażników granicznych. Zaprezentował nieznanne i niepublikowane dotąd zdjęcia poległych obrońców granicy II RP, pochodzące ze zbiorów prywatnych oraz z zasobu Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie. W opracowaniu przedstawił również okupacyjne i powojenne losy jedyne go strażnika granicznego, który przeżył zbrojny atak Wehrmachtu w Prośnie. Autor podjął próbę zweryfikowania danych dotyczących faktycznego miejsca pogrzebania poległych strażników granicznych.

dr Ksawery JASIAK

dr nauk humanistycznych, historyk, pracownik OBBH IPN we Wrocławiu, Delegatury w Opolu. Badacz dziejów niepodległościowego ruchu oporu, działalności aparatu represji na pograniczu województwa łódzkiego i Śląska Opolskiego, oraz SG II RP na zachodnim odcinku granicy polsko-niemieckiej. Autor książek o dziejach Konspiracyjnego Wojska Polskiego: *II Konspiracja na nowym pograniczu w latach 1945–1956* (2010); *Komunistyczny aparat represji i życie społeczne Opolszczyzny w latach 1945–1989* (2013). Współredaktor studiów i materiałów: *Koniec wojny na Śląsku. Rok 1945* (2018). Autor biografii: *Ofiara Zbrodni Katyńskiej kpt. Stanisław Mikulski ps. „Schwarzberg”, komisarz Straży Granicznej (1890–1940)* (Wrocław 2020). Autor kilkudziesięciu artykułów i opracowań. Uczestnik CPB IPN „II wojna światowa i okupacje ziem polskich 1939–1944/45”.

Podpułkownik Marceli Kotarba – losy wojenne

Podpułkownik Marceli Kotarba (1897–1962) to wybitny oficer Wojska Polskiego i Korpusu Ochrony Pogranicza. Jako jeden z pierwszych, jako dowódca Pułku KOP „Czortków”, stanął naprzeciw sowieckiej napaści 17 września 1939 r. Starał się do końca wypełniać swój obowiązek i ochronić rząd RP oraz Naczelnego Wodza, Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych marszałka Edwarda Śmigłego-Rydza, przed dostaniem się w niewolę sowiecką. Z tego zadania się wywiązał. Sam także nie podzielił tragicznych losów innych polskich oficerów wziętych przez Sowieców do niewoli.

Grzegorz CWYL

kpt. SG, dr historii, absolwent Akademii Obrony Narodowej, funkcjonariusz Wydziału Promocji i Historii Formacji Gabinetu Komendanta Głównego Straży Granicznej. Zajmuje się historią powstania styczniowego (1863–1864) i dziejami polskich formacji granicznych II RP. Jest autorem artykułów m.in.: *Pułk stopnicki II Korpusu gen. Józefa Hauke-Bosaka w powstaniu styczniowym* (2012), *Bitwa pod Iłżą 17 stycznia 1864 r.* (2014), *Polskie Państwo Podziemne w czasie II wojny światowej a Tajemne Państwo Polskie w czasie powstania styczniowego – próba porównania w aspekcie militarnym* (2014) oraz opracowania *Iłża 1864* (2021).

Wojenne losy strażnika Adama Filipowiaka. Prezentacja umundurowania polskich formacji granicznych II RP

Celem artykułu jest ukazanie wojennych losów strażnika Adama Filipowiaka, z krótkim wprowadzeniem okresu poprzedzającego wybuch II wojny światowej. Autor zrekonstruował jego losy po 1 września 1939 r., będące wypadkową różnych wydarzeń wojennych, okupacyjnych i decyzji politycznych stron biorących udział w konflikcie zbrojnym, włącznie z konsekwencjami w okresie powojennym. Przebieg służby w Straży Granicznej opracował na podstawie materiałów archiwalnych przechowywanych w Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie, a czas wojny przybliżył za sprawą nielicznych dokumentów i relacji zachowanych w zbiorach rodzinnych.

Miłosz FILIPOWIAK

archiwista i historyk, absolwent Instytutu Historii Uniwersytetu Szczecińskiego, pracownik Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie, rekonstruktor, kolekcjoner, miłośnik barwy i broni polskich formacji granicznych II RP. Członek Zarządu Stowarzyszenia Weteranów Polskich Formacji Granicznych w Warszawie. Autor artykułów z zakresu historii wojskowości, w tym szczególnie polskich formacji granicznych II RP. Wnuk strażnika Straży Granicznej II RP z Zaolzia.

Uzbrojenie Korpusu Ochrony Pogranicza (1924–1939)

Problematyka uzbrojenia Korpusu Ochrony Pogranicza (1924–1939) nie była dotychczas przedmiotem szerszego opracowania. W publikacjach poświęconych formacji temat ten zaprezentowano jedynie sygnalnie. W latach dwudziestych XX w. więcej uwagi temu zagadnieniu poświęcił Andrzej Konstankiewicz. W aspekcie zbliżającej się 100. rocznicy utworzenia KOP autor podjął próbę analizy i oceny uzbrojenia strzeleckiego Korpusu, przyjmując jako bazę wspomniane opracowania oraz materiały archiwalne. Na celu miał prezentację procesu zmian w uzbrojeniu KOP, jego dostosowania do standardów uzbrojenia w pododdziałach Wojska Polskiego, a także próbę odpowiedzi na pytanie: Czy się udało? W tle zachodzących zmian autor wskazuje problemy decyzyjne sztabów i służb oraz niedostatki budżetowe.

Antoni Krzysztof SOB CZAK

dr nauk humanistycznych, historyk, muzealnik, kustosz dyplomowany, zastępca dyrektora ds. zarządzania Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie. W latach 2009–2017 zastępca dyrektora Muzeum Szlachty Mazowieckiej w Ciechanowie. Organizator wielu konferencji naukowych i wystaw poświęconych historii Straży Granicznej (1928–1939). Od 2014 r. realizuje badania naukowe obejmujące historię formacji granicznych II RP. Autor publikacji naukowych m.in.: *Produkcja i naprawy uzbrojenia w polskich organizacjach zbrojnych w latach 1939–1944* (2008), *Mazowiecki Inspektorat Okręgowy Straży Granicznej w Ciechanowie w latach 1928–1939* (2015), *Straż Graniczna w Działdowie* (2020) oraz licznych artykułów naukowych z dziedziny wojskowości.

Lucjan Giżyński – oficer Korpusu Ochrony Pogranicza, powstaniec warszawski batalionu „Gozdawa” Armii Krajowej

Artykuł przedstawia losy kpt. Lucjana Giżyńskiego (1909–1946), oficera Korpusu Ochrony Pogranicza i dowódcy batalionu im. Czarnieckiego Armii Krajowej podczas powstania warszawskiego, w której używał pseudonimów „Gozdawa” i „Zamarstynowski”. Autor zrekonstruował życiorys kapitana na podstawie materiałów archiwalnych i informacji przekazanych przez rodzinę. Biografia składa się z kilku części: okresu młodości, służby wojskowej w Korpusie Ochrony Pogranicza batalionu „Ludwikowo”, udziału w kampanii wrześniowej 1939 r., konspiracji niepodległościowej (w tym udziału w powstaniu warszawskim), a także pobycie w Oflagu VII A Murnau oraz Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie.

Szymon KULIG

sierż. SG Nadwiślańskiego Oddziału Straży Granicznej w Warszawie, absolwent Wydziału Historii Uniwersytetu Warszawskiego. Swoje zainteresowania badawcze koncentruje na historii najnowszej, w szczególności na przedwojennych formacjach ochrony granic oraz Wojskach Ochrony Pogranicza. Autor pracy dyplomowej o instytucji Oficerskich Sądów Honorowych w Wojskach Ochrony Pogranicza (2021)

Losy Michała Jana Świtalskiego, dowódcy Kompanii Granicznej Korpusu Ochrony Pogranicza „Rutka Tartak”, Prezesa Okręgu Białostockiego Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość”

Jednym z wielu polskich żołnierzy, którzy poświęcili życie służbie Ojczyźnie był Michał Maria Jan Świtalski (1900–1958). Wychowany w patriotycznej rodzinie, swoje życie związał z mundurem. Po raz pierwszy włożył go w grudniu 1916 r., gdy jako ochotnik zgłosił się do Polskiego Korpusu Posiłkowego. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości brał udział w walkach o Lwów i w wojnie polsko-sowieckiej 1920 r. Po zakończeniu działań wojennych służył m.in. w 5. i 19. pp. W kwietniu 1935 r. przeniesiony do Korpusu Ochrony Pogranicza. Początkowo służył w Batalionie KOP „Borszczów”, a następnie w Batalionie KOP „Sejny”. Dwa lata później objął dowództwo kompanii granicznej „Wiżajny” (od 1938 r. „Rutka Tartak”), z którą we wrześniu 1939 r. wziął udział w walkach z Niemcami i wojskami sowieckimi. W grudniu 1939 r. rozpoczął działalność w podziemnych organizacjach niepodległościowych na Suwalszczyźnie. W ostatnich latach wojny działał w kierownictwie Armii Krajowej Okręgu Białystok. Po wojnie nie ujawnił się i działał w strukturach Okręgu WiN Białystok. Kierował nim w latach 1945–1946 pod ps. „Juhas”, „Sulima”, „Szczuka”. Kilkakrotnie aresztowany i więziony przez władze komunistyczne PRL. Odznaczony Krzyżem Virtuti Militari, Krzyżem Walecznych i Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918–1921.

Jan NIKOŁAJUK

ppłk rez. SG, historyk, absolwent Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie i Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, doktorant na Uniwersytecie w Białymstoku. Były funkcjonariusz Podlaskiego Oddziału Straży Granicznej w Białymstoku, aktualnie pracownik OBHW Muzeum Wojska w Białymstoku, członek Stowarzyszenia Weteranów Polskich Formacji Granicznych. Swoje zainteresowania badawcze koncentruje na okresie pobytu oddziałów wojsk pancernych i lotniczych Armii Czerwonej na Białostocczyźnie w latach 1939–1941 oraz historii polskich formacji granicznych w okresie międzywojennym, w tym szczególnie Obwodu Straży Granicznej „Suwałki”. Współautor książki *Żołnierze Korpusu Ochrony Pogranicza i Straży Granicznej – ofiary Zbrodni Katyńskiej* (2016).

Dalsze losy płk. dypl. Zygmunta Bohusza-Szyszko, zastępcy dowódcy KOP w latach 1934–1938, w czasie II wojny światowej

Celem artykułu jest przeanalizowanie wkładu płk. dypl. (od 1940 r. gen. bryg.) Zygmunta Bohusza-Szyszko w działania Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Pułkownik dypl. Bohusz-Szyszko obejmował w latach trzydziestych XX w. początkowo stanowisko dowódcy pułku KOP „Głębokie”, a następnie zastępcy dowódcy KOP. W nawiązaniu do tematu konferencji autor ukazał aktywność generała w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie, dowodzeniu Brygadą Strzelców Podhalańskich, wsparciu formowania Armii Polskiej w ZSRS, a ostatecznie u boku gen. Władysława Andersa – jako zastępcy dowódcy 2. Korpusu PSZ. Podstawę źródłową stanowiły dokumenty archiwalne, prasa i opracowania naukowe.

Michał POLAK

dr hab., prof. Politechniki Koszalińskiej, dziekan Wydziału Humanistycznego, historyk i ekonomista. Autor ponad 160 publikacji, w tym m.in. kilkunastu monografii autorskich i współautorskich oraz wyborów źródeł, kilkunastu redakcji naukowych i kilkudziesięciu artykułów naukowych. Jego badania koncentrują się m.in. na historii najnowszej Polski i Europy, w szczególności na międzynarodowych, gospodarczych i biograficznych aspektach powstania wielkopolskiego i Wojska Wielkopolskiego, wywiadzie i kontrwywiadzie RP, Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie, myśli politycznej i ekonomicznej emigracji polskiej XX i XXI w. oraz na polityczno-gospodarczej problematyce integracji europejskiej. Realizator badań archiwalno-bibliotecznych, m.in. w ośrodkach naukowych w Wielkiej Brytanii (Instytut Polski i Muzeum im. Gen. Sikorskiego w Londynie, Biblioteka Polska w Londynie, Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie, Polski Uniwersytet na Obczyźnie – Londyn, Studium Polski Podziemnej w Londynie, The National Archives w Londynie).

Z białą-czerwoną w chlebaku na szczyt Monte Cassino. Żołnierskie losy chor. Ryszarda Stachurskiego (1902–1951)

Ryszard Stachurski wywodził się z galicyjskiej rodziny Antoniego Stachurskiego, komendanta żandarmerii w Bohorodczanach koło Stanisławowa. Z wykształcenia był leśnikiem, ale po powołaniu do służby wojskowej został żołnierzem zawodowym. Przez wiele lat był podoficerem w Batalionach KOP „Suwałki” i „Czortków”. Po zmobilizowaniu w 1939 r. brał udział w walkach z Niemcami pod Szydłowem i Końskimi. Po powrocie w rodzinne strony został aresztowany przez NKWD i zesłany do Uchtyjsko-Iżemskiego karnego obozu pracy przymusowej. Uwolniony w 1941 r., wstąpił do Armii Polskiej w ZSRS pod dowództwem gen. Władysława Andersa. W 1944 r. brał udział w walkach 2. Korpusu Polskiego we Włoszech m.in. nad rzeką Sangro i w bitwach o Monte Cassino i Bolonię. W 1947 r. powrócił do Polski i został repatriowany do Gniewkowa koło Inowrocławia. Jako były żołnierz Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie był inwigilowany i rozpracowywany przez funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa. Aresztowany pod zarzutem szpiegostwa dla krajów zachodnich został doprowadzony do samobójstwa w więzieniu w Inowrocławiu w 1951 r.

Artur OCHAŁ

mjr SG dr, historyk, ekspert w Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie, absolwent Instytutu Historii Uniwersytetu Szczecińskiego. Zajmuje się historią polskich formacji granicznych, głównie w zakresie dziejów Korpusu Ochrony Pogranicza. Autor kilkudziesięciu artykułów i opracowań m.in. *Na litewskiej rubieży. Brygada KOP „Grodno” (1929–1939)* (2017), *Tarcza II Rzeczypospolitej. Korpus Ochrony Pogranicza (1924–1939)* (2018), współautor i współredaktor publikacji: *U polskich stali granic. W 90. rocznicę powstania Korpusu Ochrony Pogranicza* (2019), *Na granicach Niepodległej. Straż Graniczna (1928–1939) w perspektywie 100-lecia odzyskania niepodległości* (2020).

Nietuzinkowe losy strażnika granicznego Czesława Malińskiego, uczestnika bitwy o Monte Cassino

Czesław Maliński, strażnik graniczny, poliglota, multiinstrumentalista, który od 1935 r. pełnił służbę na terenie Pomorskiego Inspektoratu Okręgowego Straży Granicznej. Uczestnik kampanii polskiej 1939 r. Po 17 września 1939 r. został aresztowany i internowany przez Armię Czerwoną na Łotwie. Od 1940 r. więzień obozu NKWD „Kozielsk 2”. Sybirak i żołnierz Armii Polskiej w ZSRS pod dowództwem gen. Władysława Andersa. Przez Związek Radziecki, Bliski Wschód (Iran i Palestynę) trafił do 2. Korpusu Polskiego, a w jego szeregach na Półwysep Apeniński. Brał udział w bitwach z Niemcami we Włoszech m.in. o Monte Cassino. Uczestniczył w okupacji Włoch. W latach 1947–1959 mieszkał w Wielkiej Brytanii, potem wrócił do Polski i zamieszkał w Pile.

Marek FIJAŁKOWSKI

historyk, starszy kustosz Muzeum Okręgowego im. St. Staszica w Pile. Członek licznych stowarzyszeń m.in.: Stowarzyszenia Miłośników Dawnej Broni i Barwy, Polskiego Towarzystwa Historycznego, Towarzystwa Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej oraz redakcji: „Kroniki Wielkopolski”, „Rocznika Skrzatuskiego”). Prowadzi badania nad historią północnej Wielkopolski. Jest autorem i współautorem 16 książek oraz ponad 300 artykułów naukowych i popularnonaukowych.

Dokonywania wojenne byłych oficerów KOP gen. bryg. Nikodema Sulika i płk. dypl. Klemensa Rudnickiego w 5. Kresowej Dywizji Piechoty PSZ na Zachodzie

Celem artykułu było przedstawienie najnowszych ustaleń w sprawie losów wybranych oficerów Korpusu Ochrony Pogranicza w czasie II wojny światowej. Przybliżone zostały sylwetki dwóch oficerów: 1) gen. bryg. Nikodema Sulika, komendanta Centralnej Szkoły Straży Granicznej w latach 1927–1929, dowódcy batalionów KOP, a następnie pułku KOP „Sarny” oraz 2) płk. dypl. Klemensa Rudnickiego, dowódcy 7. Szwadronu Kawalerii KOP w latach 1927–1929. Autor położył nacisk na ukazanie dokonań tych dwóch dowódców w ramach 5. Kresowej Dywizji Piechoty 2. Korpusu PSZ. Pełniąc swe obowiązki żołnierskie, dali dowody profesjonalizmu i zaangażowania dla nadrzędnego celu – odzyskania przez Polskę niepodległości. Ich losy powojenne są natomiast odzwierciedleniem tragedii polskiego uchodźstwa politycznego. Referat został oparty na źródłach archiwalnych i opracowaniach naukowych.

Bogusław POLAK

prof. zw. dr hab., historyk, archiwista, politolog, absolwent IH Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu; tamże obronił doktorat, habilitację i ukończył procedurę profesorską. Od 1978 r. wykładowca Politechniki Koszalińskiej, m.in. jako dyrektor Instytutu Nauk Społecznych, dziekan Wydziału Ekonomii i Zarządzania oraz dziekan Wydziału Humanistycznego. Obecnie profesor na ww. Wydziale. Przewodniczący Rady Naukowej Instytutu im. gen. Stefana „Grotę” Roweckiego, były zastępca przewodniczącego Kolegium IPN, redaktor naczelny Słownika Biograficznego *Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945* i „Rocznika Koszalińskiego” (do 2018 r.). Autor m.in. ponad 20 monografii autorskich, 40 współautorskich, opracował i wydał około 40 tomów źródeł oraz ponad 400 artykułów naukowych. Zajmuje się m.in. dziejami polityczno-wojskowymi Polski XIX i XX w., biografistyką, źródłoznawstwem, wkładem Polaków w integrację Europy, problematyką powstania wielkopolskiego, Wojska Wielkopolskiego, uchodźstwa polskiego w Wielkiej Brytanii 1940–1990, dziejami Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, zwłaszcza 2. Korpusu Polskiego.

Tułaczym szlakiem. Żołnierskie losy starszego sierżanta Korpusu Ochrony Pogranicza Stanisława Dutkowiaka

Stanisław Dutkowiak jako osiemnastoletni ochotnik brał czynny udział w powstaniu wielkopolskim (1918–1919). Następnie jako żołnierz odrodzonego Wojska Polskiego uczestniczył w wyprawie kijowskiej (1920), gdzie m.in. zdobywał ze swoim oddziałem most kolejowy na rzece Dniepr w Kijowie. Podczas odwrotu wojsk polskich walczył na froncie litewsko-białoruskim, a także w rejonie Mławy. Podczas kontrofensywy maszerował w kierunku na Białystok, Grodno i dalej na wschód, by w odległości około 50 km za Mińskiem zakończyć wojnę polsko-bolszewicką w 1921 r. Od stycznia 1925 r. służył w Korpusie Ochrony Pogranicza na odcinku polsko-litewskiej granicy. Po 17 września 1939 r. jego żołnierski szlak wiódł przez litewskie obozy internowania, sowieckie łagry m.in. w Murmańsku i na półwyspie Cola, a dalej przez Środkowy Wschód – Iran, Irak, Palestynę, Egipt – skąd wraz z wojskiem gen. Władysława Andersa trafił na Półwysep Apeniński, gdzie w szeregach 2. Korpusu brał udział w walkach m.in. o Monte Cassino, Anconę i Bolonię. W ramach Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie dotarł do Londynu, skąd przyplłynął do Gdańska, a następnie trafił do podolsztyńskiej Ostródy.

Sebastian NOWAKOWSKI

historyk, absolwent Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Były pracownik Biura Edukacji Narodowej Oddziału IPN w Białymstoku, Delegatury w Olsztynie. Członek Fundacji Pamięci Narodów. Współtwórca portalu internetowego kop.ipn.gov.pl oraz innych projektów multimedialnych poświęconych historii KOP. Autor scenariusza komiksu pt. *Reduta Tynne*, poświęconego losom ppor. Jana Bołbotta oraz bitwy nad rzeką Słuczą. Popularyzator historii KOP.

Komisarz Straży Granicznej Józef Bocheński – ofiara zbrodni katyńskiej

Józef Bocheński (1899–1940), oficer WP i Straży Granicznej, lata młodości poświęcił Niepodległej, za co zapłacił najwyższą cenę w Katyniu. Większość pamiątek i dokumentów, jakie jego żona przywiozła do Warszawy z Jaśła, gdzie do wybuchu II wojny światowej pełnił służbę, spłonęła w trakcie powstania warszawskiego. Uchroniły się tylko nieliczne fotografie i pocztówki z okresu służby w Legionach Polskich i z wojny polsko-sowieckiej (1919–1921), w tym m.in. Krzyż VM V kl. i kilka innych odznaczeń. Zasłyszane od ojca wspomnienia o nim i radosnym życiu rodziny oraz dzieciństwie spędzonym w Krakowie i Jaśle skłoniły autora do historycznych poszukiwań. Wszystko zaczęło się od przezyconej w 1978 r. z Austrii „Listy katyńskiej” Adama Moszyńskiego, na której ojciec autora odnalazł swojego ojca. Józef Bocheński od 1915 r. służył w II Brygadzie Legionów Polskich i tam ukończył szkołę podoficerską. Po kryzysie przysięgowym internowany w Huszt. Po powrocie do kraju wstąpił do Wojska Polskiego, brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Po zakończeniu działań wojennych pracował w Oddziale II Ministerstwa Spraw Wojskowych i Samodzielnym Referacie Informacyjnym DOK nr I w Warszawie. Od 1928 r. pełnił służbę w SG, początkowo w sztabach Śląskiego i Wielkopolskiego Inspektoratu Okręgowego, w 1929 r. otrzymał przydział na stanowisko oficera wywiadowczego w Inspektoracie Granicznym w Gdyni. Podczas służby ujawnił wielką aferę o charakterze przemytniczo-skarbowym na terenie portu i padł ofiarą nieudanego zamachu na życie. Po wyzdrowieniu został przeniesiony do Inspektoratu Granicznego w Jaśle, gdzie pełnił służbę do wybuchu II wojny światowej.

Waldemar BOCHEŃSKI

mgr inż., absolwent SGGW i Politechniki Warszawskiej. Działacz opozycji niepodległościowej. W latach 1980–1981 reporter i redaktor naczelny Biuletynu „Solidarności” w Ursusie; w stanie wojennym drukował i kolportował prasę podziemną. Inżynier ochrony środowiska i ekspert budowlany. Z zamiłowania pasjonat historii polskich formacji granicznych. Autor kilkudziesięciu artykułów o formacjach granicznych i udziale w kampanii polskiej 1939 r. Kolekcjoner artefaktów i fotografii KOP i SG. Od 2010 r. prezes Stowarzyszenia Weteranów Polskich Formacji Granicznych w Warszawie. Wnuk oficera SG II RP Józefa Bocheńskiego.

Obraz pewnej fotografii. Wysiłki oficerów Korpusu Ochrony Pogranicza i Straży Granicznej w organizacji Wojsk Ochrony Pogranicza w 1945 r.

Artykuł prezentuje sylwetki oficerów II RP, którzy na początku istnienia Wojsk Ochrony Pogranicza (1945) sprawowali w niej wysokie funkcje służbowe. Byli to: płk Julian Janowski, płk Emil Czaplński, ppłk Karol Bacz, mjr płk Kazimierz Gut, mjr Włodzimierz Karpiński, ppłk Ludwik Zych, ppłk Antoni Gac. Wyraźnie widać na omawianej fotografii, że oficerowie ci odróżniają się od reszty oficerów – sowieckich, którzy kilka miesięcy później przejęli całkowitą władzę w tej formacji. Droga życiowa i służbowa tych siedmiu wspaniałych oficerów była zupełnie inna niż ta, którą podążali pozostali. Można powiedzieć, że byli ostatnimi w tym gronie żołnierzami niepodległej, wolnej i demokratycznej Polski. Ich usunięcie z WOP zbiegło się w czasie z początkiem czterdziestoletniej budowy państwa totalitarnego, rządzonego przez partię komunistyczną, która doprowadziła do zwasalizowania naszego kraju wobec Moskwy. Zamiarem autora było przybliżenie wiedzy o tych oficerach, którzy podjęli ostatnią walkę o demokratyczną i suwerenną Polskę.

Grzegorz GORYŃSKI

kmdr por. rez. SG, dr historii wojskowości. Nauczyciel akademicki, kierownik katedry bezpieczeństwa wewnętrznego w Powszechnej Wyższej Szkole Humanistycznej „Pomerania” w Chojnicach. Zainteresowania badawcze obejmują dzieje, organizację i działalność polskich formacji granicznych w XX i XXI w., ze szczególnym uwzględnieniem funkcjonowania Wojsk Ochrony Pogranicza, Straży Granicznej w systemie administracji i bezpieczeństwa Polski oraz administrowania ochroną granic w RP i Unii Europejskiej. Autor ponad 120 artykułów naukowych i popularnonaukowych.

Sławomir Lindner. Oficer KOP z duszą artysty

Sławomir Lindner (1913–1982) pochodził z domu z tzw. herbem. Jego wujeczny dziadek płk Bogusławski w powstaniu listopadowym dowodził sławnym 4. Pułkiem Piechoty Liniowej „Dzieci Warszawy”. Wychowany w wojskowej tradycji, jako nastolatek wstąpił do Korpusu Kadetów nr 3 w Rawiczu. Ostatecznie jednak ukończył KK-2 w Chełmnie, po czym trafił do Szkoły Podchorążych Piechoty w Ostrowi Mazowieckiej. Po promocji oficerskiej znalazł się w 55. Poznańskim Pułku Piechoty w Lesznie, którego dowódcą był wówczas płk dypl. Stefan Rowecki (w latach 1935–1938 dowodził Brygadą KOP „Podole” w Czortkowie, a w okresie okupacji jako „Grot” stał na czele ZWZ i AK). Lindner w 1938 r. został skierowany na trzyletnią praktykę do 16. Batalionu KOP stacjonującego w Sienkiewiczach. W maju 1939 r. odkomenderowany do nowo sformowanego IV Baonu KOP „Hel”. W obronie półwyspu ranny artyleryjskim odłamkiem z niemieckiego pancernika Schleswig-Holstein. Po kapitulacji trafił do Oflagu II C Woldenberg; występował tam w obozowym teatrze pod kierunkiem Kazimierza Rudzkiego. Uczył się również rzeźby u prof. Stanisława Horno-Popławskiego. Po wojnie zrezygnował z kariery wojskowej. W 1947 r. uzyskał pełne kwalifikacje aktorskie. W 1960 r. był konsultantem szermierki i jazdy konnej przy produkcji filmu *Krzyżacy*. Występował w filmach m.in.: *Barbara i Jan* (1964), *Rękopis znaleziony w Saragossie* (1964), *Piekło i Niebo* (1966), *Agent nr 1* (1971), *Jeszcze słyhać śpiew i rżenie koni* (1971), *Hubal* (1973), gdzie zagrał rolę gen. Michała Karaszewicza-Tokarzewskiego, *Karino* (1976) oraz *Ozgiłość się* (1976), gdzie zagrał szefa szajki złodziei samochodów.

Wojciech GROBELSKI

ppłk. SG w st. spoczynku, dr nauk humanistycznych, absolwent Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Obrony Przeciwlotniczej w Koszalinie. Pełnił służbę w jednostkach Śląskiego i Pomorskiego Okręgu Wojskowego 8. Bałtyckiej Dywizji Obrony Wybrzeża; od 2002 r. w SG. Instruktor ZHP, harcmistrz, członek Instytutu im. gen. Stefana „Grotą” Roweckiego w Lesznie, wiceprezes Stowarzyszenia Przyjaciół Koszalina, członek Stowarzyszenia Weteranów Polskich Formacji Granicznych. Do 2014 r. wykładowca historii, kierownik Zespołu Komunikacji Społecznej w Centralnym Ośrodku Szkolenia Straży Granicznej w Koszalinie. Od 2020 r. prezes ŚZŻAK / Okręg Koszalin. Obecnie pracownik Muzeum Sił Powietrznych w Dęblinie, Oddziału Muzeum Obrony Przeciwlotniczej w Koszalinie.

Notatki

